

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
КРЕМЕНЧУЦЬКИЙ ЛЬОТНИЙ КОЛЕДЖ**

**Циклова комісія економіки, соціально-
гуманітарних та фундаментальних дисциплін**

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

навчальної дисципліни «Основи економічної
теорії» об'язковий компонент
освітньо-професійної програми
першого (бакалаврського) рівня освіти
Авіаційний транспорт
(Оператор безпілотних літальних
апаратів)
272 Авіаційний транспорт

за темою № 7 - Ринки факторів виробництва

Кременчук 2024

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 22.02.2024 №2

СХВАЛЕНО

Методичною радою
Кременчуцького льотного
коледжу Харківського
національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 17.01.2024 №6

ПОГОДЖЕНО

Секцією науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та соціально-
економічних дисциплін
Протокол від 22.02.2024 №2

Розглянуто на засіданні циклової комісії економіки, соціально-гуманітарних та фундаментальних дисциплін, протокол від 05.01.2024 № 14

Розробники: викладач циклової комісії економіки , соціально-гуманітарних та фундаментальних дисциплін, к.е.н., спеціаліст вищої категорії, викладач - методист, Пушкар О. І.

Рецензенти:

1. Директор Кременчуцької філії Класичного приватного університету, к.е.н., доцент, Мєняйлова Г.Є.
2. Зав. кафедри автомобільного транспорту та транспортних технологій, к.т.н., доцент Кременчуцької філії Класичного приватного університету Головіна О.В

План лекції:

1. Особливості ринку факторів виробництва. Ціна факторів виробництва.
2. Ринок праці та визначення заробітної плати.
3. Ринок капіталу і відсоток.
4. Поняття дисконтованої величини.

Рекомендована література:

Основна література:

1. Білецька Л.В., Білецький О.В., Савич В.І. Економічна теорія: політекономія, мікроекономіка, макроекономіка – К.: ЦНЛ., 2018.- 688с.
2. Горlach М.І., Соколов М.О., Кримов М.І., Лисенко С.Ф. та ін.. Економічна теорія: підручник для вищої школи – К.: ЦУЛ., 2017.-532с.
3. Базилевич В.Д. Економічна теорія: Політекономія: Навчальний посібник – К.: Знання, 2014. – 711 с.
4. Базилевич В.Д. Економічна теорія: політекономія: практикум: Навчальний посібник – К.: Знання, 2013. – 496 с.
5. В.Д. Лагутін, Ю.М. Уманців, Т.А. Щербакова та ін. Економічна теорія : підручник – Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2017. – 608 с.
6. Моцелюк Н.В. Політична економія. Економічний розвиток. Сучасні економічні системи. Світове господарство: Навчальний посібник – К.:ЦУЛ, 2014.-168с.
7. Осецький В.Л. Політекономія: Навчальний посібник – К.: НАУ, 2013. – 380 с.
8. Семененко В.М., Коваленко Д.І. Економічна теорія: Політекономія: Навчальний посібник – К.: ЦНЛ., 2017.- 428с.
9. Сірко А.В. Економічна теорія: Політекономія: Підручник – К.:ЦУЛ, 2017.- 448с.
10. Старостенко Г.Г., Мірко Н.В. Політична економія: Навчальний посібник – К.: Кондор – Видавництво, 2013. – 464 с.
11. Федоренко В.Г. Політична економія: Підручник-К.: Алерта, 2015. – 487с.
12. Якобчук В.П. Економічна теорія: Навчальний посібник – К.: Ліра – К, 2015 – 408с.

Допоміжна література:

13. Базиліук А.В., Дерій Ж.В., Концева В.В., Хоменко І.О. Економічна теорія. Практикум: Навчальний посібник – К.: ЦУЛ., 2012.-312с.
14. Башнянин Г.І. Політична економія. Навчальний посібник. – К.:ЦУЛ, 2013. – 410 с.
15. Кузнєцова Л.В. Політична економія: Навчально – методичний посібник – К.: НУХТ, 2011. – 181 с.

16. Лопух К.В. Сучасний монетаризм: Монографія – К.: ЦУЛ, 2015.-272с.
17. Луценко Г.П. Курс економічної теорії: практика і теорія: Електронний посібник – Кременчук: КЛК НАУ, 2011. – 207 с.
18. Мельникова В.І. Національна економіка: Навчальний посібник – К.: ЦУЛ, 2012. – 248 с.
19. Носова О.В. Національна економіка: Навчальний посібник – К.: ЦУЛ, 2013. – 512 с.
20. Панчишин С.М. Аналітична економія: Макроекономіка і мікроекономіка: Підручник: у 2-х кн. / За ред. С.М.. — К.: Знання, 2013. 615 с.
21. Старостенко Г.Г. Національна економіка: Навчальний посібник – К.: Ліра – К, 2011. – 432с.
22. Шевченко О.О. Історія економіки та економічної думки: сучасні економічні теорії: Навчальний посібник – К.: ЦУЛ., 2012. – 280 с.

Інформаційні ресурси в Інтернеті:

23. Офіційний веб-портал Верховної Ради України. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: www.rada.gov.ua.
24. Нормативні акти України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.nau.kiev.ua.

Текст лекції:

1. Особливості ринку факторів виробництва. Ціна факторів виробництва.

Для своєї господарської діяльності будь-якій фірмі необхідно придбати відповідні фактори виробництва. До ринків факторів виробництва відносять: ринок праці, ринок капіталу, ринок земельних ресурсів

Фактори виробництва (лат. factor - роблячий, виробляючий) виробничі ресурси, використані у процесі виробництва.

Порівняльна характеристика ринку ресурсів та ринку споживчих благ (особливості ринку факторів виробництва)

Показники	Ринок споживчих благ	Ринок ресурсів
1	2	3
Суб'єкти, що формують пропозицію	Підприємства	Домогосподарства
Суб'єкти, що формують попит	Домогосподарства	Підприємства
Індивідуальна пропозиція пов'язана з	Максимізацією прибутку	Максимізацією корисності
Індивідуальний попит пов'язаний з	Максимізацією корисності	Максимізацією прибутку
Попит є	Первинним	Вторинним, похідним від попиту на споживчі блага
Об'єкт купівлі продажу є	Коротко - та середньострокового використання	Довгострокового використання
Форма відчуження об'єкта купівлі – продажу	Соціальна	Функціональна і соціальна

Ціни на об'єкт купівлі – продажу	Поточна ринкова	Орендна і капітальна
----------------------------------	-----------------	----------------------

До факторів виробництва відносяться: праця, капітал, земля, підприємництво.

Ціноутворення на фактори виробництва відіграє важливу роль в економіці. Саме через ціноутворення на фактори виробництва відбувається розподіл доходів у суспільстві, адже витрати, які несуть фірми, набуваючи економічні ресурси, виступають як доходи постачальників цих ресурсів. У результаті ціна праці приймає форму заробітної плати; дохід на капітал - форму відсотка, а ціна капіталу - форму ставки відсотка; дохід власника природних ресурсів - форму ренти; дохід від реалізації підприємницьких здібностей - форму прибутку. Таким чином, ціноутворення на ринках факторів виробництва визначає частку кожного економічного суб'єкта в виробленому продукті, його доходи і рівень добробуту.

Ціна факторів виробництва - це дохід їх власників (Факторні доходи — у праці - заробітна плата, у капіталу - відсоток, у землі - рента, у підприємництва - підприємницький дохід).

Попит на фактори виробництва визначається попитом на товари і послуги, вироблені за допомогою цих факторів. (Наприклад: фірма буде вирішувати питання про обсяг закупівлі сталі для випуску кузовів авто залежно від попиту на самі авто).

Вирішуючи питання про купівлю того чи іншого фактору, фірма буде враховувати 3 позиції:

1. Яка продуктивність фактору (у т.ч. гранична)?
2. Який дохід забезпечить використання цього фактору (зокрема граничний дохід)?
3. Які витрати на фактори (включаючи граничні витрати)?

Ціни на фактори виробництва в ринковій економіці формуються через взаємодію попиту і пропозиції, що аналогічно механізму формування ціни на готову продукцію. Однак існує ряд важливих **особливостей формування цін саме на фактори виробництва**.

По-перше, попит на фактори виробництва і рівень їх цін носять похідний характер, тобто залежать від попиту на продукцію, вироблену за допомогою даних факторів виробництва і від зміни ринкової ціни цієї продукції. Чим вище попит на цю продукцію і вище її ціна, тим вище попит на фактори, необхідні для її створення. І навпаки, чим нижче попит на цю продукцію і її ціна, тим нижче попит на фактори, необхідні для її виробництва. По-друге, за інших рівних умов, кількість купованих і використовуваних фірмою факторів виробництва залежить від їх продуктивності. Тут важливо враховувати дію закону спадної граничної продуктивності. Відповідно до даного закону, починаючи з певного моменту, приєднання додаткової одиниці одного ресурсу до незмінної кількості іншого ресурсу дає зменшувану віддачу на кожну наступну одиницю (мінливого) ресурсу який приєднується.

Тому фірма буде збільшувати попит і застосування ресурсу доти, поки кожна додаткова одиниця ресурсу збільшує її дохід в більшій мірі, ніж збільшуються витрати на придбання додаткового ресурсу.

Приріст доходу фірми за рахунок використання додаткової одиниці певного ресурсу називається граничним продуктом даного ресурсу в грошовому виразі (граничний продукт в грошовому вираженні від приросту одиниці капіталу позначається $MRPK$, а граничний продукт в грошовому вираженні від приросту одиниці праці $MRPL$).

По-третє, всі фактори виробництва використовуються фірмою економічно і технологічно взаємопов'язані, тобто вони не тільки доповнюють один одного, але й можуть заміщати один одного. Величина попиту на кожен фактор виробництва залежить не тільки від його ціни, а й від цін на інші фактори виробництва. Наприклад, попит на працю залежить не тільки від величини заробітної плати (ціни праці), а й від того, яка буде продуктивність машин, сировини і як змінюватимуться ціни на них на ринку.

Гранична продуктивність фактору – це зміни в кількості продукції від використання кожної додаткової одиниці певного фактору за незмінності усіх інших факторів.

Гранична дохід фактору (MR) – це дохід, отриманий від продажу продукції, виробленої кожною додатково залученою одиницею фактору.

Граничні факторні витрати (MC) – витрати на кожную одиницю залученого фактору або приріст валових витрат із залученням кожної додаткової оди. Фактору.

Три варіанти співвідношення граничного факторного доходу і граничних витрат:

$MR > MC$ – прибуток збільшиться

$MR = MC$ - прибуток не зміниться

$MR < MC$ – прибуток зменшиться

Правило зростання фактору: для фірм буде найкращим варіант використання додаткової одиниці фактору, за $MR > MC$, який означає, що граничний дохід, отриманий від додатково залученої од. праці, перевищує його граничні витрати.

Згідно **закону заміщення**, коли ціна певного ресурсу зростає, попит на нього (за інших рівних умов) буде знижуватися, а попит на інший ресурс (замінник) - підвищиться. Так, якщо ціна ресурсу - замінника на ринку підвищиться, то попит на даний ресурс (за інших рівних умов) буде зростати. Наприклад, більш висока ціна праці буде вести до заміщення його машинами, тобто збільшення попиту на більш продуктивні машини та механізми. Можливість взаємозаміщення різних факторів виробництва дозволяє фірмі використовувати їх в такому співвідношенні, яке забезпечує найменші витрати виробництва і найбільший прибуток.

Яке ж поєднання факторів виробництва буде максимізувати прибуток фірми?

Перше правило максимізації прибутку в умовах конкурентного ринку, а саме, фірмі слід збільшувати виробництво на одиницю продукту доти, поки граничні витрати (MC) не зрівняються з граничним доходом (MR). Далі сформулюємо правило максимізації прибутку, виходячи з факту заміщення економічних ресурсів. В умовах конкурентного ринку фірма реалізує максимізуючи прибуток поєднання ресурсів, у разі рівності граничного доходу на кожну одиницю витрат на придбання кожного фактора виробництва.

Завдання фірми знайти саме таке поєднання факторів виробництва. Правило максимізації прибутку має такий вираз: фірма буде максимізувати прибуток при такому співвідношенні факторів виробництва, якщо граничний продукт в грошовому вираженні, отриманий від застосування додаткової одиниці кожного фактора виробництва буде дорівнює ціні одиниці даного фактора виробництва (фірма застосовує співвідношення факторів виробництва, яке забезпечує максимальний прибуток, якщо ціна на кожен фактор виробництва дорівнює його граничному продукту в грошовому вираженні).

Еластичність попиту на фактори виробництва залежить від ряду обставин. А саме:

а) чим вище еластичність попиту на товар, тим вище і еластичність попиту на фактори виробництва, які необхідні для створення цього товару;

б) чим більше фактором виробництва, що є заміниками даного чинника виробництва, тим вище еластичність попиту на даний фактор виробництва;

в) чим вище частка певного фактора виробництва в загальній структурі факторів виробництва, тим менше еластичність попиту на даний фактор виробництва.

Спираючись на викладені вище підходи, розглянемо ціноутворення на конкретні види факторів виробництва і формування відповідних факторних доходів.

Виробничі ресурси мають дві ціни — прокатну і капітальну.

Прокатна (орендна) ціна ресурсу - це сума грошей, яку необхідно заплатити за використання ресурсу (фактору виробництва) протягом певного періоду.

Капітальна ціна — цінність послуг ресурсу за весь термін служби.

Оскільки від цін факторів виробництва залежать доходи їх власників, то теорія ціноутворення на фактори виробництва є теорією розподілу національного доходу.

Ринки ресурсів і ринки готових товарів мають багато загальних рис з погляду принципів в їх самоорганізації та встановлення рівноваги. Проте деякі відмінності все ж таки є, і вони накладають певну специфіку на механізм їх функціонування.

2. Ринок праці та визначення заробітної плати

Ринок праці - це система соціально економічних відносин між роботодавцями та найманими працівниками з купівлі продажу трудових послуг

В умовах ринкової економіки робоча сила виступає як товар і на ринку праці складається ціна даного товару. У марксистській літературі заробітна плата трактується як перетворена форма вартості і ціни робочої сили. К.Маркс розмежовує такі поняття, як праця і робоча сила.

Робоча сила - це здатність людей до певного виду діяльності, до певного конкретного праці. Праця ж - це реалізація здатності до праці. Тому К.Маркс звертає увагу на те, що оплачується не вся праця працівника, а оплачується здатність до праці. У свою чергу неоплачена праця втілюється в додаткову вартість, яку привласнює капіталіст, який є власником матеріальних умов виробництва (засобів виробництва). Тому заробітна плата в умовах ринкової економіки (капіталістичного способу виробництва) висловлює **експлуататорський характер капіталістичних відносин**. К.Маркс пов'язує заробітну плату з вартістю і цінами тих товарів, які повинен придбати найманий працівник, щоб мати можливість відтворювати свою здатність до праці, тобто, щоб працівник був готовий і фізично, і розумово до продовження трудової діяльності. Отже, на свою заробітну плату працівник повинен мати можливість купувати в необхідній кількості споживчі блага, оплачувати житло, проїзд на роботу, отримувати нові знання та утримувати сім'ю.

У сучасній економічній літературі заробітна плата розглядається не як ціна робочої сили, а як ціна праці, тобто заробітна плата пов'язується не зі здатністю до праці, а з результатами праці. Заробітна плата - це форма матеріальної винагороди за працю, що є частина вартості створеного і реалізованого товару фірми, яка надходить у розпорядження найманому працівнику і призначена для задоволення його потреб. Англійський економіст А. Маршалл висунув два фактори, що визначають заробітну плату: гранична продуктивність праці (продуктивність праці додаткового працівника) і витрати відтворення, навчання та утримання працівників. Обидва названих фактора знаходяться в єдності. Гранична продуктивність праці визначає попит на нього, а витрати відтворення, навчання та утримання працівників лежать в основі пропозиції праці. Взаємодія попиту і пропозиції праці на ринку і визначає рівень заробітної плати.

Прийнято розрізняти номінальну і реальну заробітну плату.

Під **номінальною заробітною платою** розуміється сума грошей, яку отримує працівник за свою працю. За величиною номінальної заробітної плати можна судити про рівень заробітку. Однак вона не дає уявлення про рівень споживання і добробуту людини. Для цього необхідно знати, яка реальна заробітна плата.

Реальна заробітна плата - це та кількість життєвих благ, яку населення може придбати на свою номінальну заробітну плату. Реальна заробітна плата знаходиться в прямій залежності від номінальної заробітної плати і в зворотній - від рівня цін на предмети споживання і платні послуги.

Динаміка номінальної та реальної заробітної плати може не тільки не збігатися, а й бути діаметрально протилежною. Якщо номінальна заробітна плата зростає повільніше, ніж рівень цін, то реальна заробітна плата неминуче зменшуватиметься. Проте в основі реальної заробітної плати лежить номінальна заробітна плата. Якщо розглядати заробітну плату не з сутнісної, а з кількісної сторони, то мова ведеться про диференціацію заробітної плати або про відмінності в її рівні, а, отже, про різні її вимірювання.

За специфікою форм номінальної заробітної плати розрізняють погодинну і відрядну заробітну плату. При погодинній заробітній платі оплачується відпрацьований час, при відрядній - кількість виробленої продукції або послуг. У сучасній ринковій економіці більш широко застосовується погодинна заробітна плата, що припускає використання ставки заробітної плати, тобто ціни за одиницю праці (за одиницю часу - за годину, робочий день, місяць). Вона використовується там, де упор робиться не на кількості, а на якості праці. Рационально її застосування там, де використовується певний, заданий ритм роботи, наприклад, в умовах конвеєрних технологій, а також у всіх випадках, коли неможливо точно врахувати вироблення.

В умовах абсолютно конкурентного ринку праці заробітна плата формувалася б через гнучку взаємодію таких ринкових інструментів як попит на працю, пропозиція праці, конкуренція на ринку праці та економічний інтерес покупців і продавців праці. Тому тут не могло бути сталого відхилення заробітної плати (ціни праці) від її рівноважного рівня і відповідно не могло бути сталого відхилення ринку праці від його рівноважного стану. Ринковий механізм коригував би стан ринку, направляючи його до рівноваги. На зовсім конкурентному ринку праці кількість найманих фірмою працівників, визначається двома показниками: величиною ставки заробітної плати, тобто ціною одиниці праці і величиною граничного продукту праці в грошовому вираженні (MRPL), створюваного працівником. Відповідно до закону спадної граничної продуктивності, із збільшенням кількості найманих працівників, починаючи з певного моменту, відбувається зменшення величини граничного продукту праці в грошовому вираженні. Тобто попит на працю пов'язаний з визначенням продуктивності праці, яка і виражається в параметрах граничного продукту праці в грошовому вираженні. Чим вища заробітна плата, тим менша кількість праці (за інших рівних умов) готові придбати (найняти) роботодавці. При цьому вони будуть пред'являти попит на додаткову одиницю праці з метою збільшення прибутку, поки граничний продукт в грошовому вираженні від застосування цієї одиниці праці буде перевищувати ставку заробітної плати. Тому, залучення фірмою додаткової одиниці праці припиниться тоді, коли величина граничного продукту праці в грошовому вираженні стане дорівнює ставці заробітної плати. Графік попиту на працю (DL) носить низхідний характер (негативний нахил), що відображає зворотну залежність між кількістю праці, на який пред'явлено попит з боку роботодавців, і заробітною платою (за інших рівних умов).

При збільшенні заробітної плати, за інших рівних умов, фірма з метою збереження рівноваги між величиною граничного продукту праці в грошовому вираженні і величиною заробітної плати повинна відповідно скоротити попит на працю, а при зниженні заробітної плати попит на працю зростає.

Графік пропозиції праці (SL) має висхідний характер (позитивний нахил), що відображає прямий характер залежності між заробітною платою і кількістю праці, яка бажає надати населення на ринок. Чим вища заробітна плата, тим більша кількість праці (за інших рівних умов) готове запропонувати населення на ринок праці, і навпаки, чим менше заробітна плата, тим менша кількість праці готове запропонувати населення на ринок праці.

Якщо відхилення від рівноважного стану на ринку праці приймає стійкий характер, то це свідчить про те, що на ринку праці присутні позаконкурентних фактори, які сприяють стійкості такого відхилення. Характерною рисою країн з сучасною ринковою економікою є стійке відхилення ринку праці від його рівноважного стану, тобто наявність стійкої безробіття. Той факт, що в останні десятиліття зростання безробіття в розвинених країнах не призводив до зниження заробітної плати та встановленню рівноваги на ринку праці, говорить про наявність і вплив позаконкурентних факторів. Перш за все це **держава**, активно регулює ринок праці, законодавчо позбавляючи заробітну плату ринкової гнучкості. Так, наприклад, держава встановлює мінімальний розмір заробітної плати, нижче якого ніхто не має права платити. Мінімальна заробітна плата служить орієнтиром для встановлення рівнів доходів всіх категорій зайнятих. Крім того, в окремі періоди держава може проводити політику «заморожування» заробітної плати з метою стримування інфляції, а так само інші заходи з регулювання заробітної плати і ринку праці, позбавляючи заробітну плату ринкової гнучкості.

Великий вплив на рівень заробітної плати, як правило, у напрямку її підвищення в порівнянні з рівноважною ціною праці, роблять **профспілки**, сприяють сталому відхиленню ринку праці від стану рівноваги. Справа в тому, що на багатьох галузевих ринках праці працівники продають свою працю колективно через профспілку, передбачаючи в колективних договорах більш високий рівень заробітної плати. У результаті профспілка виступає як великий продавець праці, знаходячи певну монопольну владу на ринку праці. Такий ринок отримав назву «профспілкова модель ринку праці».

До числа позаконкурентних факторів, що роблять значний вплив на рівень заробітної плати та стан ринку праці в цілому, слід віднести **великі корпорації**. Велика корпорація, як покупець праці, домінуючи на ринку праці, знаходить можливість впливати на цей ринок в своїх інтересах. Такий ринок отримав назву «монопсоніческой модель ринку праці». Ця модель існує в невеликих містах, цікавинками населення в яких залежить від однієї фірми. Коли ж існує 3-4 фірми, які наймають працівників, виникає ринок олігопсонії. Фірма - монопсоніст, як і олігопсоніст, порівняно з конкурентним ринком, може зменшити попит на працю і таким чином впливати на зниження заробітної плати.

Під впливом зазначених позаконкурентних факторів і з'явилася така характерна особливість сучасного ринку праці як масове стійке безробіття. У сучасній ринковій економіці прийнято розрізняти, насамперед, такі форми безробіття: фрикційне, структурне і циклічне.

Фрикційне безробіття - коли в кожен даний момент якась частина економічно активного населення виявляється в положенні «між роботами». Одні добровільно змінюють місце роботи. Інші шукають нову роботу через звільнення. Треті (молодь) вперше шукають роботу. Фрикційне безробіття вважається неминучим.

Структурне безробіття з'являється через те, що з плином часу змінюється структура потреб, що веде до зміни структури споживчого попиту. Попит на окремі товари зменшується, а потім може і зовсім зникати, що сприяє зміні структури виробництва, орієнтованого на мінливий попит на товари, і відповідно сприяє зміні структури попиту на робочу силу. Попит на деякі професії зменшується або навіть зникає зовсім. Відповідно, певна частина працездатних громадян, що мають здатність до вже незатребуваними праці в результаті науково-технічного прогресу, знаходиться в стані структурної безробіття. У свою чергу затребуваними стають працівники інший профорієнтації, більш кваліфіковані працівники, здатні виробляти нові або якісніші товари. Таким чином, в умовах наявності структурного безробіття наявна структура робочої сили не збігається зі структурою робочих місць і є ситуація, коли одночасно спостерігається надлишок працівників одних професій і недолік працівників інших професій. Така форма безробіття неминуча в динамічно-розвивається ринкової економіки, і в даному випадку держава повинна брати на себе зобов'язання з фінансування професійних навчальних закладів та з перепідготовки кадрів в центрах зайнятості з урахуванням зміни попиту на робочу силу.

Під **циклічним розуміється безробіття**, викликана циклічністю розвитку ринкової економіки, коли економічне зростання змінюється економічним спадом. У цьому випадку сукупний попит на товари зменшується, зайнятість скорочується, а безробіття зростає. Прийнято вважати фрикційне і структурне безробіття зовсім неминучими. Отже, повна зайнятість досягається тоді, коли рівень безробіття дорівнює сумі фрикційного і структурного безробіття, а циклічне безробіття відсутнє. Рівень безробіття при повній зайнятості називається природним рівнем безробіття. Економісти вважають, що природний рівень безробіття в розвинених країнах становить приблизно 5-6% від економічно активного населення.

Надмірне безробіття тягне за собою великі економічні й соціальні втрати. Економічні втрати - це насамперед відставання виробленого національного продукту в порівнянні з тим його обсягом, який міг би бути зроблений при повній зайнятості. Згідно з даними американського економіста Артура Оукена, якщо фактичний рівень безробіття перевищує природний рівень на 1%, то відставання виробленого національного продукту від потенційно можливого (який міг би бути зроблений при повній зайнятості) складає 2,5%. Проте циклічне безробіття - це щось більше, ніж економічні втрати. Вона призводить до соціальних потрясінь, що виявляється у втраті джерела існування (немає роботи, немає доходу), у втраті самоповаги, в

занепаді моральних засад, а також веде до громадських і політичних заворушень.

Усвідомлення негативних наслідків безробіття сприяло створенню в розвинених країнах механізму державного регулювання зайнятості. Ринок праці - це економічний простір, сфера працевлаштування, де взаємодіють продавець і покупець специфічного товару-праці.

Найважливіша категорія ринку праці є заробітна плата.

З/п –це винагорода, обчислена у грошовому виразі яку за трудовим договором власник виплачує працівникові за виконану ним роботу.

З/п – це ціна на ринку праці.

Особливості ринку праці:

1) на звичайному ринку купівля товару означає перехід права власності на нього. Купівля праці роботодавцем означає, що він набуває право певний час використовувати працю вільної людини і стає власником результатів праці, оскільки праця проявляється лише в результатах.

2) своєрідність відносин, що виникають на ринку праці, викликає необхідність чіткої і детальної регламентації різних аспектів діяльності його агентів, тому цей ринок дуже насичений різноманітними інституціональними структурами особливого ряду:

- система трудового законодавства, що регламентує умови найму використання оплати праці, звільнення працівників;

- державна служба зайнятості;

- профспілки і спілки роботодавців;

- державні програми в галузі праці та зайнятості.

3) на ринку праці найважливішими є :

- зміст, умови праці;

- гарантії зайнятості;

- перспективи професійного розвитку і службового просування;

- мікроклімат колективу;

- територіальне місце знаходження.

4) унікальність робочого місця розпізнається не в момент укладання угоди, а вже пізніше в процесі праці.

Зайнятість населення –

- економічна сутність: це діяльність частини населення щодо створення суспільного продукту(НД):

- соціальна сутність зайнятості : це потреба людини в самовираженні, в задоволенні матеріальних і духовних потреб через доход, який людина отримує за свою працю;

- демографічною сутністю зайнятості є відображення взаємозалежності зайнятості з віково-статевими характеристиками населення, його структурою.

Ефективна зайнятість передбачає:

- скорочення важкої, примітивної, некваліфікованої праці;

- стимулювання гнучких форм зайнятості та використання робочого часу;

- зміцнення зв'язку оплати праці з кінцевим результатом;

- встановлення мінімуму і ліквідацію максимуму заробітної плати.

Стан ринку праці оцінюється за таким показником, як рівень безробіття (Б`):

$$Б' = Б / РС * 100\%$$

Безробіття - це економічна категорія, яка відбуває економічні відносини, щодо вимушеної незайнятості працездатного населення.

Види безробіття:

1) фрикційне, пов'язане з переміщенням людей з одного регіону в інший, зміною роботи, професій, етапом життя (вчання, нагляд за дитиною і т.д.), це добровільне безробіття;

2) структурне безробіття, пов'язане зі структурними змінами в економіці, як у галузевій так і в площині зміни форм власності. Виникає тоді коли пропорція робочої сили і попит на неї не збігається;

3) циклічне, спричиняється фазою складу економічного (ділового) циклу. яка характеризується недостатністю сукупних видатків.

3. Ринок капіталу і відсоток

Капітал на ринку факторів виробництва – це фізичний капітал, або виробничі фонди, які не можна назвати капітальними благами. А саме до капітальних благ належать будівлі та виробничі споруди, машини, обладнання, інфраструктура, товарно - матеріальні запаси.

Капітал в широкому розумінні - цінність, що приносить потік доходу. Капітал в даному випадку – виробничі фонди підприємств, земля, цінні папери, депозити.

На ринку послуг капіталу попит і пропозицію здійснюють фірми (бізнес), які здають в оренду власні капітальні блага за певною ставкою, яка має назву орендна плата. Фізичний капітал користується попитом тому, що продуктивний.

Попит на капітал – це попит на позичкові кошти (позичковий капітал).

Формою існування ринку капіталу виступає кредит, що надається в позику для ведення бізнесу. *Кредит* (лат. creditum -позика) - це надання товарів і грошей у борг на умовах повернення і платності.

Історично первинною формою кредитних відносин було лихварство. Лихварство - це надання грошей у борг для вирішення особистих проблем позичальників з умовою сплати високих відсотків при погашенні боргу. В Стародавній Греції в IV в. до н.е. були відомі випадки лихварських позик із сплатою більше 40% у місяць (понад 570% річних). Пізніше по звичайних позиках стягувалися від 62 до 900% річних. З виникненням індустріального виробництва і класичного капіталізму без розвинутого кредиту нормальна виробнича діяльність була неможливою. Адже підприємцям не вистачало власного капіталу для переведення економіки на індустріальні рейки та для підтримки високих темпів розширеного відтворення. В результаті були створені нові джерела позичкового капіталу, який надавався під прийнятний відсоток. На відміну від лихварства, цей капітал витрачається не для споживацької мети, а для господарювання з метою отримання прибутку.

Позичкові капіталісти формують грошовий капітал за рахунок багатьох джерел: вільні капітали підприємств та їх амортизаційні фонди; грошові заощадження широких верств населення; бюджетні залишки та інші тимчасово вільні кошти. Позичальниками на ринку капіталів виступають: підприємці, населення, держава, банки.

За терміном повернення коштів виділяють короткострокові (до 1 року), середньострокові (до 5 років) та довгострокові (більше 5 років) кредити. **За способом надання** розрізняють такі види кредитів: комерційний, споживчий, банківський, іпотечний, державний, міжнародний.

Комерційним називають такий *кредит*, який надається у вигляді відстрочки платежу за придбаний товар. Він виникає, коли покупець продукції не може негайно розплатитися готівкою. В цьому випадку засобом обігу виступає, як правило, комерційний вексель - спеціальне боргове зобов'язання позичальника сплатити певну суму грошей у вказаний термін. Часто підприємець, який отримав вексель, робить на ньому передавальний напис (індосамент) і використовує замість грошей для придбання потрібних благ у іншого продавця, а цей — у третього і т.д. Тим самим, потрапляючи в торговий оборот, вексель стає найпростішим видом кредитних грошей.

Комерційна позика є основою кредитної системи, оскільки він безпосередньо обслуговує рух капіталу у сфері виробництва. Цей кредит має певні межі застосування. Він можливий тільки між фірмами, які безпосередньо пов'язані господарськими відносинами (лише між тими підприємствами, що створюють засоби виробництва, та тими фірмами, корті їх споживають). Його неможливо використовувати, наприклад, для оплати праці працівників.

Універсальний характер має *банківський кредит*. Власники капіталу, банки та інші кредитні установи видають його підприємцям у вигляді грошових позик. На відміну від комерційного, даний кредит може надаватися в значно більшому обсязі, на більш тривалі терміни кожному бізнесмену і на будь-які цілі.

У сфері кредитних відносин поширені й інші форми кредитів: споживчий кредит (продаж окремим особам товарів через роздрібні магазини з відстрочкою платежу, надання банками позики на споживчі цілі); іпотечний кредит (довгострокова позика під заставу нерухомості - землі, будівель, витворів мистецтва); міжгосподарський кредит (випуск підприємствами й організаціями, для передачі один одному акцій, облігацій та інших цінних паперів); державний кредит (випуск облігацій державних позик, що купуються бізнесменами і населенням).

Зібравши великі суми грошових коштів, позичкові капіталісти створюють ринок позичкових капіталів. Взаємодія постачальників і споживачів інвестиційних засобів здійснюється через цілу систему кредитно-фінансових інститутів, що займаються акумулюванням тимчасово вільних грошових коштів та їх розміщенням серед підприємців. Позичковий капітал передається функціонуючим підприємцям в тимчасове користування за певну ціну — позичковий відсоток. Кількісно позиковий відсоток виражається через ставку цього відсотка за рік

Ставка відсотка є ціною позичкового капіталу, тобто тією кількістю грошей, яку треба заплатити за кожен грошову одиницю, взяту в позику. Ставки позичкового відсотка, зрештою, визначають попит і пропозицію на ринку позикового капіталу. Ринковий попит на позичковий капітал - це сума обсягів

грошових коштів, на які є попит у всіх позичальників за тією або іншою ставкою позичкового відсотка. Ринкова пропозиція позичкового капіталу - це сума обсягів грошових коштів, які пропонуються всіма позичальниками за можливої ставки позичкового відсотка. За інших рівних умов попит на позичковий капітал буде тим більше, чим нижче процентна ставка. Пропозиція ж буде тим більше, чим вище ставка відсотка. У свою чергу, будь-які зміни в попиті на позикові засоби і в пропозиції заощаджень впливатимуть на ставку позичкового відсотка.

Точка перетину кривих попиту на позичковий капітал і його пропозиції визначає рівноважну ставку позичкового відсотка, за якої обсяг пропонованих позикових засобів є рівним обсягу попиту на позикові засоби.

Рівень ставки позичкового відсотка відіграє винятково важливу роль при ухваленні інвестиційних рішень. Підприємець завжди порівнює очікуваний рівень доходу на капітал з поточною ринковою ставкою позичкового відсотка і здійснює інвестування тільки в тому випадку, якщо очікуваний рівень доходу на капітал не нижче або рівний ринковій ставці позикового відсотка. Отже, норма відсотка - це індикатор, яким користуються при виборі найбільш прибуткового з можливих інвестиційних проектів.

У сучасних умовах господарювання все більшого значення набуває ринок капіталів і грошей. Рух капіталів, як відомо, відбувається у вигляді кредиту. Це спричиняє появу особливої ланки ринкової інфраструктури - кредитної системи, її утворюють банки, страхові компанії, фонди будь-яких інших організацій, що мають право комерційної діяльності. Але найважливішим елементом інфраструктури ринку капіталів і грошей є банки.

Банки - це кредитно-фінансові установи, головне призначення яких акумулювати (залучати і накопичувати) тимчасово вільні грошові кошти підприємств, організацій і населення та надавати їх у кредит своїм клієнтам на умовах поверненості, гарантованості, строковості і платності.

Слово "банк" походить від італійського *Банко*, що означає стіл, конторка або лавка. Банки почали утворюватися в середні віки в Італії у вигляді міняйлів грошей. Поступово, з розвитком виробництва і торгівлі, вони набули сучасного вигляду. Банки бувають комерційні, інвестиційні, емісійні, спеціальні та міжнародні. Наявність такої розгалуженої мережі різноманітних банків та інших фінансово-кредитних організацій утворює відповідну банківську систему.

Банкам належить дуже важлива роль у ринковій економіці. Саме банки здійснюють перерозподіл капіталів між галузями економіки, вирівнюють норму прибутку, сприяють концентрації капіталу, зменшують витрати обігу та поєднують підприємства багатьох галузей і видів діяльності.

Необхідними елементами інфраструктури цього ринку є також *небанківські кредитно-фінансові установи* — це організації, які певним чином акумулюють вільні грошові кошти у фізичних та юридичних осіб і розміщують їх у кредитні операції. До них відносяться страхові компанії, інвестиційні фонди і компанії, кредитні спілки, довірчі товариства. Страхові компанії - це комерційні, фінансово-кредитні організації, які здійснюють страхові операції і на цій основі отримують прибуток. Вони гарантують повне або часткове відшкодування застрахованим фірмам збитків, яких вони зазнали через непередбачені обставини (внаслідок стихійного лиха, аварії, невиконання зобов'язань збанкрутілими підприємствами

тощо). Страхові компанії нейтралізують економічний ризик фізичних та юридичних осіб, покривають непередбачені збитки.

Інвестиційні фонди і компанії - це організації, що випускають власні цінні папери, продають їх фізичним та юридичним особам, а на виручені кошти купують цінні папери більш успішних акціонерних товариств, отримуючи різницю у відсотках, що сплачується по цих цінних паперах. Аудиторські фірми - такі організації або установи, які виконують на замовлення контроль і аналіз фінансової діяльності підприємств (фірм) різних форм власності, інспектують їхні річні бухгалтерські звіти та баланси. Вони підтверджують або спростовують дотримання підприємствами й організаціями діючих норм господарського права у сфері фінансово-кредитних відносин. Свою діяльність аудиторські фірми здійснюють за вказівкою державних органів або на замовлення інших суб'єктів господарської діяльності. Мета такого контролю зводиться до того, щоб зменшити економічний ризик при укладанні відповідних фінансових угод з даними суб'єктами або при підозрі на можливе банкрутство чи приховування тіньових операцій, тобто таких, що функціонують поза правовими нормами, за межами державних законів, на так званому "чорному ринку".

4. Поняття дисконтованої величини

Для порівняння вартості грошей у часі економісти використовують поняття поточної, або нинішньої, вартості.

Формула майбутньої вартості поточного доходу виводиться на прикладі наступної задачі.

Задача.

Людина відриває рахунок в банку в 100 доларів під 10% річних. Яку суму буде мати людина через 1 рік, через 2 роки, через 3 роки....через t років.

Розв'язання.

Майбутня вартість поточного вкладу:

Через 1 рік: $100 \text{ дол.} + 100 \text{ дол.} \cdot 0,1 = 100 \text{ дол.} (1+0,1) = 110 \text{ дол.}$

Через 2 роки : $110 \text{ дол.} + 110 \text{ дол.} \cdot 0,1 = 110 \text{ дол.} (1+ 0,1) = 100 \text{ дол.} \cdot (1+0,1)^2 = 121 \text{ дол.}$

Через 3 роки : $121 \text{ дол.} + 121 \text{ дол.} * 0,1 = 121 (1 + 0,1) = 100 \text{ дол.} * (1 + 0,1)^3 = 133 \text{ дол.}$

Через t років: $FV = PV * (1 + i)^t$

Поточна вартість майбутнього доходу – це та сума грошей сьогодні, яка створить указаний майбутній дохід за наявних процентних ставок.

Для зіставлення сьогоднішніх витрат у купівлю основного капіталу з майбутніми доходами від нього у зв'язку з їх різним часовим виміром, застосовується метод дисконтування.

Термін «дисконт» означає «знижка».

Дисконтування – це спеціальний прийом для співставлення поточної (сьогоднішньої) і майбутньої цінності грошей.

Дисконтування – це процедура, обернена нарахуванню складних процентів, тобто розрахунку майбутньої цінності (FV) сьогоднішньої суми грошей.

Дисконтування – це зведення майбутнього доходу до поточної вартості (PV)

Формула: $PV = FV / (1 + i)^t$

де PV- теперішня вартість, FV –майб. вартість, t – кількість років (період оцінки), i – процентна ставка (ставка дисконтування).